

O KNJIGAH, PISCIH IN UČENJAKIH

Prispevek k zgodovini freisinške Stolne knjižnice

Prijatelje in druge obiskovalce iz Škofje Loke vedno rad popeljem v »knežji hodnik« na Stolnem griču (Domberg), kajti tukaj je ponazorjena ozka povezanost med Freisingom in Škofjo Loko. Na tem hodniku je namreč najstarejša upodobitev Škofje Loke, ki jo je leta 1697 na ukaz freisinškega knezoškofa Johanna Franza Eckherja (1695–1727) izdelal slikar Valentin Gappnig.

Če se po »knežjem hodniku« še malo bolje razgledamo, bomo med mnogimi škofi, ki jih je upodobil baročni dvorni slikar Franz Joseph Lederer, opazili še druge sledi ozke povezanosti med obema mestoma. Naj navedem le portret omikanega škofa Abrahama (957–994), ki mu je cesar Oton II. leta 973 prepustil Kranjsko marko in v kateri se je Škofja Loka razvila v pomembno središče.

Na povabilo freisinških škofov so se na to območje že v 10. stoletju priselili kolonisti iz Bavarske in Koroške, da bi obdelovali zemljo. Složno so živeli skupaj s Slovenci vse tja do sekularizacije leta 1803. Še v 19. stoletju so npr. kmetje v Sorici govorili svojevrstno starobavarsko narečje.

Ne le politično, ampak tudi cerkveno je Škofja Loka pripadala Freisingu, četudi je sicer bila v ljubljanski škofiji in na ozemlju oglejskega patriarhata. V Stari Loki je konec 10. stoletja nastala prafara svetega Jurija. To je najstarejša Jurijeva cerkev južno od Drave in s svojim patrocinijem kaže na freisinški vpliv. Freisinški škof je imel vse do sekularizacije patronatske pravice nad župnijami Loka, Poljane, Selca, Žiri in Dovje. Nadalje so mu pripadali beneficijni dohodki kapele svete Trojice v Loki in župnija Bela cerkev ob Krki.

Globoko zasnovane, stoletja trajajoče vezi med Freisingom in Škofjo Loko se najjasneje odražajo v t. i. Brižinskih spomenikih. Ti najstarejši in najbolj častitljivi spomeniki slovenske pismenosti so nastali v Freisingu in so jih hranili v tamkajšnji stolni knjižnici. Zato je primerno, da v Loških razgledih povem nekaj več o zgodovini freisinške Stolne knjižnice, ki spada med najstarejše nemške knjižnice.

Začetki Stolne knjižnice

Točnega datuma nastanka knjižnice ne poznamo. Lahko pa z gotovostjo domnevamo, da je sveti Bonifacij z ustanovitvijo freisinške škofije leta 739 poskrbel tudi za ustanovitev knjižnice, skriptorija in šole. Učeni škofje nove škofije so pripisovali velik pomen temeljiti izobrazbi svojih duhovnikov. Tako se je na Stolnem griču v srednjem veku razvilo pomembno središče kulturnega življenja.

V knjižnici pa so hranili tudi knjige, ki so bile starejše od same škofije. Tako šteje 39 listov pentatevha iz konca 5. stoletja med najstarejša starozavezna pričevanja starolatinskega prevoda svetega pisma (vetus-latina, clm. 6225). Njim se pridružujejo nadaljnji svetopisemski fragmenti 6. in 7. stoletja.

Freising – pogled na Domberg: levo stolnica, v sredini škofijsko poslopje (kjer je tudi knjižnica), desno cerkev sv. Jurija (Foto: Peter Pokorn)

Tako imenovani evangeliarij svetega Korbinijana (clm. 6224) je nastal okrog leta 600 najverjetneje v severni Italiji ali Iliriji in je prav tako vseboval besedilo vetus-latine. Na zadnji strani Janezovega evangelija se je pisec v križu takole ovekovčel: EGO VALERIANUS SCRIPSI (Jaz, Valerijan sem napisal – to knjigo). To je ena najstarejših pisarskih zaznamb na latinskem rokopisu.

S svetim škofom Korbinijanom povezujejo tudi homiliar (clm. 6298). V resnici gre za zbirko spisov Cezarija iz Arlesa, ki je bila napisana v anglosaški pisavi in umetniško okrašena z inicialkami in je prišla v Freising šele pod škofom Arbeom (764–784).

Pravi razevet knjižnice na Stolnem griču se je pričel s škofom Arbeom. Ta omikani mož je veliko storil za svojo škofijo. Iz Maisa pri Meranu je dal prenesti nazaj v Freising posmrtno ostanke svojega predhodnika Korbinijana. Sam je prijel za pero in napisal življenjepis svetih škofov Emerama iz Regensburga in Korbinijana iz Freisinga. Ali je on spisal tudi *«Abrogans»*, najstarejši latinsko-starovisokonemški slovar, ni mogoče z gotovostjo trditi.

Ker je Arbeo gojil dobre odnose z drugimi zahodnoevropskimi samostanskimi knjižnicami, je lahko preskrbel najpomembnejše tekste cerkvenih očetov, ki jih je dal potem prepisati v freisinški pisarski šoli. Nastali so rokopisi s teksti papeža Gregorja Velikega, Hieronima, Ambroža, Izidorja iz Seville, razlage svetega pisma in zbirka papeških pisem in koncilskih odlokov.

Pod njegovim vodstvom se je razvila samosvoja freisinška pisarska tradicija. Kleriki prepisovalci so v Freisingu začenjali svoj mukotrni dan z molitvijo: *«Blagoslovi ta skriptorij tvojih služabnikov in vse, ki v njem prebivajo, da bi vse svete spise,*

ki jih bodo prebirali in prepisovali, z razumom dojeli in jih tudi dokončali.«

Med pisarji zbuja posebno pozornost Anglosas z vzdevkom Peregrinus (Tujec), ki je prišel na Bavarsko bržkone skupaj s svetim Bonifacijem. Na koncu »Moralij« papeža Gregorja (clm. 6297) si je dal duška zaradi težkega pisarskega dela: »Za tistega, ki ne zna pisati, to ni delo. Trije prsti pišejo in celo telo je v mukah. Velik je trud, toda še večje je večno plačilo. Bralca te knjige prosim, naj se v svojih molitvah spominja nevrednega in grešnega Peregrina«.

Kulturni pomen Freisinga pod Arbeovim vodstvom se izkaže v svoji polnosti šele potem, ko si pobježe ogledamo osebnosti, ki so obdajale tega škofa. Njegov dijakon Arn je leta 798 postal salzburški nadškof in je vzdrževal stike z učenim Alkuinom. Pisar Leidrat je postal lyonski nadškof. Kasneje ga je cesar Karel Veliki poklical v Aachen na dvorno akademijo. Francho in Andrej sta najprej delovala v škofijski pisarni v Freisingu in drug za drugim postala škofa v Vicenzi.

Škof Atto (783–811) in zlasti njegov naslednik Hitto (811–835) sta povečala knjižnico. Oba škofa sta preskrbela manjkajoče svetopisemske knjige vulgate in več svetopisemskih komentarjev. Stara nemška škofijska kronika iz 16. stoletja pravi o škofu Hittu, da je »v svoji vnemi knjižnico okrasil in obogatil z novimi izvodi svetega pisma in knjigami«. Iz njegovega časa se je ohranilo okrog 40 rokopisov. Na koncu Ambroževe razlage Lukovega evangelija neznani duhovnik v pesniški obliki pove-ličuje Hittovo zavzemanje za širjenje svetega pisma: »Od nebes razžarjen, pod navdihom Gospodove ljubezni je iz pobožnega srca dal napisati to knjigo v slavo njegove Cerkve in hkrati za lastno zveličanje, da bi kot svetel okras žarela v Gospodovi slavi«.

Hitto ni pomnožil le števila knjig, ampak povečal tudi škofijska zemljišča. Freisingška stolnica je z obdaritvami, zamenjavami in nakupi beležila znatno razširitev posestev. Zato je Hittov notar Cozroh sestavil *Liber traditionum*« (knjigo izročil). V tej zbirki so povzete mnoge listine, pogodbe, sezname posestev in drugi dokumenti. To zajetno delo, ki so ga vodili naprej, je najstarejša nemška izročilna knjiga nasploh in enkratni vir za gospodarsko, socialno, kulturno in cerkveno zgodovino srednjega veka.

V Hittovi pisarski šoli so prepisali enega najstarejših ohranjenih rokopisov nemškega narodnega prava – *Lex Baiuvariorum* (clm. 19415).

V tistem času je nastala tudi pesem Carmen de Timone Comite, ki pove-ličuje pfalškega grofa Tima iz Freisinga. Sestavil jo je nek freisingški duhovnik okoli leta 834, v času, ko je v škofovskem mestu bival kralj Ludvik. V njej je med drugim govor o kraju sojenja na griču Weihenstephan. Graja božjo sodbo in pripoveduje zgodovino zveličavnega izvira svetega Korbinijana.

Škof Erchanbert (836–854) je predvsem nabavljal šolske knjige. Seznam šolskih knjig (clm. 6399), v katerem so navedene tudi še manjkajoče knjige, osvetljuje tedanje šolsko čtivo: »*Nomina librorum: Priscianus. Pompeius. Euticius. Albinus. Erchanpertus maior & minor. Priscianus minor. Donatus maior et minor. Item Omerus. Sedulius. Iuvencus. Prosper. Arator. Cato et liber metricae artis, quos omnes habemus et colimus. – Isto vero non habemus: Freccianum. Iosuphum. Alquinum. Marcianum. Terencium.*« Škof sam je avtor Donatovega komentarja, ki ga zgornji seznam tudi omenja.

Najmanj šest piscev je napisalo komentar k pismu Hebrejcem Janeza Krizostoma (clm. 6291). Tretji pisec omenja svojo udeležbo pri delu v latinskem jeziku, tekst pa zakrije v runah: »Vsako delo ima svoj konec, njegovo plačilo pa nima konca. Ta del

je napisal Madalfrid. Bogu hvala, da sem svoje delo dokončal.«

Škof Anno (854–883) je posvečal posebno pozornost bogoslužnim knjigam in učbenikom stolne šole. Med njimi najdemo dela poznoantičnega filozofa Boetija ter latinskih pesnikov Vergila in Ovida. Med novejšje bogoslovne avtorje štejejo Beda Venerabilis, Hrabanus Maurus in opat Smaragdus iz St. Mihaela.

Iz časa škofa Anna sta na začetku freisinškega knjižnega slikarstva dva dragocena evangeliarija (clm. 6215 in 17011). Nastala sta na škofov ukaz, kot to potrjuje z zlatom in srebrom popisani vijoličasti pergamentni list: *»Anno, po božji milosti škof, je velel, da to knjigo napišemo, poslikamo in jo opremimo za službo vsemogočnemu Bogu.«* Nekoliko grobo narisane slike, na njih je čutiti vpliv šole iz Reimsa, kažejo na obeh rokopisih sedeče evangeliste s peresi in črnilniki na pisalni mizi. Ljubke inicialke so oblikovane z domišljjskimi glavami ptičev in zmajev ter s pleteninastimi ornamentami.

Knjižni zakladi za podeželske cerkve

Iz freisinških darilnic iz 9. stoletja izvemo več kot le to, katere bogoslužne knjige so imele v posesti posamezne škofijske cerkve. Z veliko gotovostjo smemo domnevati, da so ti kodeksi bili napisani na freisinškem Stolnem griču.

Leta 828 je duhovnik Waldperht v župniji Pfettrach pri Freisingu v svoji službi uporabljal štiri rokopise, in sicer misal, lekcionar, antifonarij in oficial. Leta 842 je duhovnik Egino iz Pupplinga freisinški stolnici podaril več bogoslužnih knjig. Pri umestitvi oskrbnika Pilgrima leta 842 so v župniji Bibereck pri Dachauu našli: *»Missale I., Lectionarium I., Collectionarium I., Antephonarium I plenum.«* Ko so leta 855 v župnijski cerkvi v Thannu umeščali kornega škofa Herolfa, je tam bilo 28 knjig. Med drugim so zabeleženi misali, psalteriji, antifonariji, lekcionariji, pridigarski priročniki in razlage svetega pisma. Plemkinja vdova Irmurc je leta 899 predala svoje posestvo v Mauernu cerkvama v Moosburgu in Freisingu. V popisu inventarja sta poleg številnih liturgičnih oblačil in posodja navedena dva zvonova, skrinjica z relikvijami, križi, kelihi, gobelini in zastave, pa tudi več knjig, in sicer dva misala, lekcionar, antifonarij, gradual in pridigarski priročnik.

Posebej bogato je freisinški škof Abraham obdaril cerkev Maria Wörth (Otok) ob Vrbskem jezeru, ki jo je ustanovil okrog leta 980. Na platnici Orozijeve Svetovne zgodovine (clm. 6380) je naveden inventar ustanovne cerkve svetega Primoža in Felicijana. Božja hiša je bila opremljena s paramenti in cerkvenim posodjem. Približno polovica od 45 imenovanih knjig jih je bila namenjena bogoslužju.

Z veliko verjetnostjo lahko domnevamo, da je freisinški škof v poznem 10. stoletju opremil s knjigami, potrebnimi za dostojno obhajanje bogoslužja in za dušno pastirstvo, tudi prafaro svetega Jurija v Stari Loki, kajti posvečal je veliko skrb ljudem na zaupnem mu ozemlju. Žal o tovrstni knjižni obdaritvi nimamo izpričane listine pa tudi noben ustrezen rokopis iz tega časa ni ohranjen.

Dragocena pričevanja starovisokonemških besedil

Stolna knjižnica je nadvse dragocena za nemško literarno zgodovino. V njej so namreč nastajali ali pa se vsaj ohranjali pomembni teksti v starovisokonemškem jeziku. Ta besedila, napisana v ljudskem jeziku, so bila namenjena verskemu pouku

preprostih ljudi, ki niso bili večji latinščine. Že cesar Karel Veliki se je zavzemal za to, da bi v dušnem pastirstvu uporabljali ljudsko govorico.

Okrog leta 800 je nastal Freisinški očenaš (clm. 6330). Po sedmih prošnjah Gospodove molitve sledi starovisokonemški prevod in kratka vsebinska razlaga.

Spis »*Exhortatio ad plebem Christianam*« (Opomini krščanskemu ljudstvu) je verjetno nastal okrog leta 805 v latinskem in starovisokonemškem jeziku (clm. 6244). V tem besedilu opominja duhovnik župljane med krstnim obredom, naj se naučijo apostolsko veroizpoved in očenaš ter poučujejo otroke v pravi veri. »*Poslušajte, ljubljeni sinovi, zapoved verujočega, ki jo trdno nosite v svojem srcu, vi, ki ste prejeli krščansko ime. To je znamenje vaše krščanske vere, ki izvira od Gospoda in ki so ga postavili apostoli.*«

Škof Waldo (883–906), brat škofa Salomona III. iz Konstance (Konstanz), spada med osebnosti, ki so bile znane po vsem nemškem cesarstvu. Med študijem v Konstanci, St. Gallenu in Mainzu se je seznanil s starovisokonemško Evangelijsko harmonijo meniha Otfrida iz alzaškega samostana Weissenburg. Bila mu je toliko všeč, da je dal ta biblični ep v verzih in rimah prenesti v Freising in naročil duhovniku Sigihartu, da ga je v letih med 902 in 906 prepisal. Prizadevni pisar je na koncu svojega dela pribeležil: »*Ta evangelij je dal izdelati škof Waldo. Jaz, nevredni duhovnik Sigihart, sem ga napisal.*« Nato je neznani klerik v enaki verzni velikosti in rimani shemi Otfridova Evangelijska harmonija spesnil dve starovisokonemški pesmi in ju ovekovečil na koncu knjige.

V vrsto rimanih verzni koncev spada tudi t. i. *Freisinška Petrova pesem*, ki je bila zapisana proti koncu 9. stoletja na zadnji strani latinske razlage prve Mojzesove knjige opata Hrabana Maura iz Fulde (clm. 6260). Prošnja pesem v treh kiticah k svetemu Petru se vsakokrat končuje z vzklikom »*Kyrie eleison. Christe eleison*«. To je najstarejša cerkvena pesem v nemškem jeziku in celo izkazuje nevme, ki jih žal ne moremo zadovoljivo razvozlati.

V čas škofa Walda spada tudi starovisokonemški prevod 138. psalma. Tekst se nahaja v knjigi obrazcev škofa Salomona III. iz Konstance. Pravzaprav ne gre za natančni starovisokonemški prevod psalma, ampak za prosto razlago svetopisemskega besedila, pri čemer so se posamezni verzi nenamerno med seboj pomešali. Danes je rokopis v avstrijski Nacionalni knjižnici na Dunaju (Hs. 1609).

Visoka glasbena kultura v Freisingu

Številna glasbenoteoretična dela v stari Stolni knjižnici pričajo o visoki glasbeni kulturi v srednjem veku. Na knjižničnih policah so bila tale dela: Izidorjev Tractatus de musica (clm. 6250), Bedovi (clm. 6450) in Hucbaldovi (clm. 6409) teoretični spisi in Boetijev spis De musica (clm. 6361). Liturgični rokopisi, kot je bil npr. »*Liber Canonum*« iz 9. stoletja (clm. 6246), so opremljeni z nevmami.

V glasbenem rokopisu (clm. 14523), ki je nastal v 9. stoletju v St. Emmeramu v Regensburgu, so v pismu Hieronima Bardanu opisani, simbolično pojasnjeni in narisani različni glasbeni inštrumenti. Tukaj med drugim odkrijemo zvončke in psalterij. »*Chorus*« z vsakokratno »*cicuta erea*« bi kaj lahko bila najstarejša upodobitev dud. Tudi orgle s svojim mehanizmom so natančno razložene. Freising je bil sicer poznan po umetnosti izdelave orgel. Papež Janez VIII. je zategadelj leta 873 naprosil škofa Anna, naj mu iz Freisinga pošlje orgle skupaj z orglavcem. V rokopis-

nem zborniku iz 11. stoletja (clm. 6369) so še enkrat predstavljeni t. i. Hieronimovi inštrumenti.

V tej zvezi moramo omeniti dva freisinška glasbena teoretika iz 11. stoletja, ki sta nedvomno poučevala v stolni šoli in sodelovala pri izvedbi slovesnega bogoslužja v stolnici. Eberhard iz Freisinga je napisal razprave o velikosti piščali. (*De mensura fistularum*) in o vlivanju zvonov (*Regula ad fudendas nolas*). Podroben traktat *De musica* je napisal Aribo Scholasticus.

Zelo zgoden primer nemške večglasnosti je zabeležen ob robu zadnje strani graduala iz 14. stoletja. Gre za troglasno obliko božičnega tropusa *Procedentem sponsum* z brezčrtnimi nevmami.

Škof Abraham in Brižinski spomeniki

Stolna knjižnica, ki so jo v dolgih letih komajda povečevali, je pod škofom Abrahamom (957–994), visoko izobraženim možem z odličnimi zvezami na dvoru, pridobila nov velik pomen. Zlasti škofov tajnik Gottschalk, ki je kasneje sam postal škof, je dal nabaviti veliko število knjig. Preskrbel je rokopise iz severne Italije in osebno odpotoval v Lotaringijo, da bi skupaj z bavarskimi in francoskimi pomočniki v Metz, Toul in Reimsu prepisovali rokopise. Tako je bila Stolna knjižnica obogaten z mnogimi deli antičnih avtorjev. Naj navedemo Boetija, Cicerona, Seneko, Gaja Marija Viktorina in Kasiodora. Tam so se pridružili srednjeveški avtorji in sodobniki, kot so bili Pavel Diakon († po letu 787), Luitprand iz Cremona († 972), Rather iz Verone († 974) ali madžarski misijonski škof Gerhard von Czanad († 1046).

Izjemni dosežek srednjeveške knjižne umetnosti je bila izdelava zakramentarija (clm. 6421), ki je nastal pod vplivom šole iz Reichenau. Nad inicialko T mašnega kanona sredi bogatega vitičastega ornamenta se na nenavaden način dviga zeleno drevo križa, na katerem visi Kristus, zaodet v dolgo oblačilo. Desno in levo ob njem stojita žalujoča Marija in Janez. Velikonočna slika prikazuje angela, ki jokajočim ženam oznanja, da je Kristus vstal, medtem ko stražniki spijo v ozadju. Božji grob ni prikazan kot v skalo vsekana prazna vdolbina, ampak kot podoživeta cerkev božjega groba v Jeruzalemu.

Izjemno dragocenost za slavistiko predstavlja zbornik *Corpus Catecheticum Carantanorum*, ki vsebuje t. i. Brižinske spomenike (clm. 6426). Rokopis med drugim sestavljajo: latinske pridige, izvlečki iz spisov cerkvenih očetov in srednjeveških avtorjev, nadalje bogoslužni in cerkvenopravni teksti. Škofu je služil med njegovim pregnanstvom na Koroškem med leti 974 in 983 kot priročnik za osebno rabo. Slovensko prebivalstvo na Koroškem je bilo bržkone že pokristjanjeno in škof je s svojimi duhovniki med njimi deloval ne kot misijonar, ampak predvsem kot dušni pastir. Med najbolj znanimi duhovniki tega območja je nekoliko kasneje bil blaženi Batho, ki je to deloval v času škofa Ellenharda v zgodnjem 11. stoletju.

Najdragocenejši del tega rokopisa so že omenjeni Brižinski spomeniki. Gre za najstarejše znane spomenike slovenskega jezika, ki so zapisani z latinskimi pismenkami. Njih vsebina je javna spoved in sestojijo iz spovedne molitve (fol. 78r–78v), zahtevne roteče spovedne homilije (fol. 158v–160r) in splošnega spovednega obrazca (fol. 160v–161v). Lahko domnevamo, da ta besedila slonijo na starejših predlogah; nadalje smemo domnevati, da je škof Abraham razumel jezik Brižinskih spomenikov.

Rokopis je bil bržkone sestavljen v Freisingu ali na koroškem ozemlju, ki je takrat spadalo pod Freising. To prvič dokazuje zabeležka o posestvu v Godegu pri

Trevisu, ki ga je škof dobil v fevd od Otona I., in nadalje dejstvo, da takoj za tretjim slovenskim spomenikom stoji pridiga o prazniku Marijinega rojstva in svetega Korbinijana, katerih skupno praznovanje so obhajali na praznik posvetitve freisinške stolnice.

Odkar je bibliotekar in kustos Bernhard Joseph Docen odkril Brižinske spomenike in leta 1806 prvič o njih poročal, se slavisti zavzeto ukvarjajo s temi besedili. Docen je že zaradi zgodovinskih razmišljanj sklepal, da gre za staroslovenske jezikovne spomenike. Zato je 18. oktobra 1826 pisal jezikoslovcu Jerneju Kopitarju: *»Za svoje mnenje, da so ti spomeniki napisani v karantanskem narečju (...), ne znam navesti kakšnega drugega razloga, kot to, da sem takrat dobro vedel, da je freisinška škofija imela posestva v nekdanji Sklaviniji.«*

V prvem spomeniku med drugim beremo: *»Bog, milostljivi Oče, tebi priznavam vse svoje grehe, in svetemu Kristusu in sveti Mariji, in svetemu Mihaelu, in vsem božjim angelom, in svetemu Petru, in vsem božjim apostolom, in vsem božjim mučencem, in vsem, ki verujejo v Boga, in vsem pravičnim devicam in vsem pravičnim. In tebi, božji služabnik, želim priznati vse svoje grehe. Verujem, da bom, ker živim na tem svetu, šel v onstranstvo in poslednji dan vstal od mrtvih. Rad bi dosegel večno življenje. Moram doseči odpuščanje svojih grehov.«*

Nove šolske in bogoslovne knjige

Po smrti škofa Abrahama je škofovski prestol zasedel njegov nadkaplan Gottschalk (994–1005). Skupaj s svojim stolnim učiteljem Antrichom je veliki prijatelj knjig predvsem nabavljal dela rimskih klasikov: Cicerona, Tibula in Marciala, Higinovo Mitologijo, redke Plavtove komedije in nadaljnje spise filozofa Boetija.

Gottschalkov naslednik v škofovski službi je bil grof iz Moosbruga in nekdanji kancler cesarja Henrika II., Egilbert (1005–1039). Tudi on je dal prepisovati antične avtorje in liturgične kodekse. Kot primer freisinške knjižne umetnosti izstopa pontifikal. V njem je ime škofa vpisano celo z zlatimi črkami. Egilbert je zlasti skrbel za ohranitev knjig. Vešči knjigovezi so obdajali platnice z ovčjimi kožami in jih krasili z vtisnjenimi ornamentami. Dragocene bogoslužne knjige so dobile vezavo iz tolčenega srebra, okrašeno z zlatom in posuto z dragimi kamni.

Freisinška knjižna umetnost je dosegla svoj nepresegljivi vrhunec pod škofom Ellenhardom (1052–1078). Za cerkev svetega Andreja, ki jo je ustanovil na freisinškem Stolnem griču, je škof dal izgotoviti predragocene pergamentne snopiče in jih okrasiti z izbranimi miniaturami.

Enega izmed evangeliarijev (clm. 6832) so okrasili naknadno. Njegove slonokoščene platnice, ki morda izvirajo iz Carigrada, nam kažejo osem podob iz Jezusovega življenja. Pozneje so kanoniki iz svetega Andreja kodeks razstavili in iz njega naredili drug sijajni rokopis (clm. 6831). V tej drugi knjigi se je ohranila izvirna posvetilna slika iz prve knjige: škof Ellenhard iz rok svetega Andreja, zavetnika nove ustanovne cerkve, predaja evangeliar. Ustrezno besedilo ob tem prizoru se glasi: *»To knjigo prinaša častitljivi škof Ellenhard Andreju, pravzaprav pa po njem tebi, Kristus.«*

Nenavadno lep je Ellenhardov zakramentarij, ki ga danes hrani Državna knjižnica v Bambergu (Lit. 2). Zvezek krasí 17 miniatur in inicialk. Posvetilna slika prikazuje Kristusa pred zlatim ozadjem v trodelni, uokvirjeni arhitekturi, ki, s knjigo v roki in v družbi Marije in Andreja, deli blagoslov. Pri Kristusovih nogah kleči škof z

dvignjenimi rokami in prosi: »Kristus, spomni se svojega služabnika Ellenharda!« Na vijoličastem listu za 8. september, za praznik posvetitve freisinške stolnice so upodobljeni dnevni svetniki: Marija kot Sancta Theotokos (Bogorodica), sveti Korbinijan in sveti Adrijan.

Nadaljnji evangeliariji iz šole t. i. Ellenhardove skupine so v Marciani v Benetkah in v bavarski Državni knjižnici v Münchnu (clm. 12201a).

Freisinška gledališka tradicija

Božje besede niso oznanjali le v okviru bogoslužja, ampak so jo ljudstvu skušali približati tudi na čutni ravni, z igro. V Stolni knjižnici imamo sporočilo o dveh verskih igrah iz 11. stoletja, ki so ju v stolnici predvajali kleriki in dečki iz cerkvenega zbora za božič in na ta način ponazarjali praznične dogodke in Jezusovo rojstvo. Latinska besedila so bila sestavljena iz svetopisemskih tekstov, iz bogoslužnih pesmi in iz navedb antičnih piscev. Delno sestojijo iz rimanih heksametrov in so v celoti opremljena z nevmami. *Officium Stellae Frisingensis* (clm. 6264a) in *Ordo Rachelis Frisingensis* (clm. 6264) spadata med najstarejše liturgične igre srednjega veka nasploh. Scensko prikazujeta rojstvo Deteta Jezusa, poklonitev pastirjev, prihod Modrih z Jutrovega v Jeruzalem in njihovo zaslišanje pred kraljem Herodom, izročitev daril, pomor nedolžnih otrok v Betlehemu in tožbo Rahele. S kraljem Herodom pride na oder prva karakterna podoba zahodnega sveta. Njegov spremljevalec Armiger je poosebljeno zlo. On nadahne Heroda s peklenskim načrtom, da da pomoriti nedolžne otroke. Rahela je utelešenje vseh judovskih žena v Betlehemu, katerih otroci so bili kruto pobiti. Zapoje pretresljivo žalostinko, »*Consolatrix*« (Tolažnica) pa jo potolaži.

So pa še druge igre iz Freisinga. V antifonariju iz 14. stoletja (clm. 6423) z brezčrtnimi nevmami in v tiskanem brevirju *Breviarium Frisingense* iz leta 1516 je ohranjena kratka latinska velikonočna igra, ki so jo predvajali med vstajenjskim bogoslužjem in je docela premočrtna z izročilom velikonočnega praznovanja na Zahodu. Na velikonočno jutro se vse tri Marije podajo h Gospodovemu grobu, da bi mazilile truplo. Opazijo prazen grob in angel jim odgovori: »*On ni več tukaj. Vstal je, kakor je rekel. Aleluja!*«

Učenjak na škofovskem prestolu

Najpomembnejši freisinški škof je bil Oton I. (1138–1158), ki je izšel iz visokega nemškega plemstva. Spada med največje zahodne učenjake. Za njegovega škofovanja je Stolni grič dobil častni naziv »*mons doctus*« (grič učenosti). V tem prispevku ni mogoče primerno ovrednotiti njegovih zaslug za freisinško škofijo in za cistercijski samostan Morimund v Burgundiji, ki ga je kot opat vodil; tukaj bi tudi težko ocenili njegovo politično dejavnost. Podobno se tukaj ne moremo spuščati v obravnavo njegovega izjemnega pisateljskega dela in filozofskih spisov. Na kratko omenimo le, da je napisal dve pomembni knjigi, in sicer zgodovinsko-filozofsko *Svetovno kroniko*, ki temelji na svetem Avguštinu, in delo *Gesta Friderici*, v katerem proslavlja življenje svojega nečaka Friderika I. Barbarosse (Rdečebradca). Tega dela Otonu ni uspelo izpeljati do konca; dokončal ga je njegov tajnik Rahewin.

Pod škofom Otonom I., ki se je izvrstno spoznal na knjige in ki je študiral na pariški univerzi, sta stolna šola in stolna knjižnica dobili nove spodbude. Rahewin pravi, da je Oton »*tako rekoč prvi prinesel v Nemčijo podrobne filozofske in aristotel-ske knjige.*«

Rahewin v ganljivem posmrtnem klicu poveljuje zasluge svojega gospoda: »Zaradi vneme tega moža je študij v Freisingu imel svojo veljavo. Dobre dispute so izostrovale um mnogih učencev; kaj je morala in kaj pamet, ni ostalo nikomur zastrto. Slepilo in lokavost sta bila razgaljena. Isti mož, ki je povzdigoval sveto cerkveno bogoslužje, je razvnel tudi tekmovanje v logičnem mišljenju.«

Tudi Rahewin († 1170/1177) se je proslavil kot srednjeveški pisec. Izmed njegovih del poudarimo le pesnitev *Versus de vita Theophili*. V njej pripoveduje življenjsko zgodbo klerika Teofila, ki je sklenil zavezo s hudičem. V tem smislu je predhodnik kasnejše pripovedi o Doktorju Faustu.

Uničujoči požar leta 1159 je na Stolnem griču spremenil v prah in pepel stolnico in mnoga druga poslopja. Koliko knjig je bilo pri tem uničenih, ni znano. Verjetno so knjižnico kmalu zatem na novo preuredili, saj mnogi kodeksi od tega časa naprej imajo rokopisni zaznamek o lastništvu: »*Iste liber est sancte Marie et sancti Corbiniani*«. Razen tega se zdi, da so takrat knjižnico kar pogosto uporabljali, kot to potrjujejo izposojevalni sezname od 11. do 13. stoletja (clm. 6221 und 6250).

V poznem 12. stoletju je bil izvrsten upravitelj stolnice in njenih zakladov kanonik Konrad z vzdevkom Sacrista. Njegova naloga je bila skrb za dostojno praznovanje bogoslužja, nega cerkvenega posodja in oblačil kakor tudi varovanje bogoslužnih knjig in relikvij. Kot upravitelj arhiva je leta 1187 prepisal freisinški Cozrohov Liber traditionum in zbirko dopolnil z listinami in drugimi omembe vrednimi zabeležkami. Ta pomemben rokopis je okrasil z ličnimi inicialkami in medaljoni kraljev, knezov in škofov. Danes je shranjen v bavarskem Glavnem državnem arhivu v Münchnu (HL Freising 3c).

Naslednji veliki pisatelj knjig in pesnik v vrsti freisinških škofov je bil načitani in visoko izobraženi Oton II. (1184–1220). V srednjeveško visokonemški ep je prepesnil na Zahodu zelo razširjeno in priljubljeno svetniško legendo o Barlaamu in Jozafatu. Sveti Janez Damaščan († okrog leta 749) je že v 8. stoletju v samostanu Mar Saba blizu Jeruzalema gradivo o tem svetniku obogatil s staroindijskimi pripovedmi in ga predelal v meniški roman. On in njegovi posnemovalci pa niso vedeli, da se za krščanskim junakom Jozafatom (Joasaphat) skriva Gavgama Buda.

Pozni razevet Stolne knjižnice

V poznem srednjem veku je bila stolna knjižnica bržkone precej obubožana in zanemarjena. Šele škof Gottfried von Hexenagger (1311–1314) jo je dal med svojim kratkim vladanjem na novo urediti. Nemška freisinška škofovska kronika iz 16. stoletja o teh dogodkih takole poroča: »*Ta Gottfried je svojo knjižnico, ki je zaradi starosti malodane bila razjedena in trhla, zelo pridno izboljšal in povzdignil*.« Zanj je preskrbel tudi več pravnih in kanoničnih rokopisov.

Njegov naslednik, Konrad III. der Sendlinger (1314–1322), je dal izdelati popis inventarja v zakladnici v stolpu. Poleg pohištva, oblačil, posodja in nakita je v njem navedena tudi množica knjig.

V poznem srednjem veku in v času humanizma so učenci škofje in kanoniki volili stolni knjižnici svoje knjižne zaklade, ki so med drugim vsebovali redke rokopise in tiske. Tako so prešla v last stolne knjižnice dela iz zapuščin kardinala in škofa Johannesesa III. Grünwalderja († 1452), kanonika Johannesesa Türndla († 1457), kanonika in magistra Johannesesa Hellerja († 1478), prošta dr. Heinricha Schmiechna († 1483), škofa Siksta Tannberškega († 1495), kustosa Tristrama Nussberškega (†

Notranjost stolne cerkve v Freisingu (Foto: Peter Pokorn)

1518) in predvsem humanista in kanonika dr. Sigmunda Scheuflerja († 1522).

Od vlade škofa Filipa Pfalškega (1498–1541) sta bili na Stolnem griču pravzaprav dve knjižnici: stolna knjižnica stolnega kapitlja in škofovska knjižnica.

Po sledih skritih zakladov

V svoji vnemi za antično kulturo so omikani humanisti nenehno stikali za teksti antičnih avtorjev in drugimi literarnimi dragocenostmi. Ker je Freising slovel kot zavetje teh zakladov, so učenjaki domnevali, da tukaj morajo biti shranjeni stari rokopisi.

Leta 1512 je bavarski zgodovinar Johannes Turmair, ki se je po svojem rojstnem kraju imenoval Aventinus, večkrat obiskal stolno knjižnico in prepisal več del za svojo bavarsko zgodovino. Ob tej priliki si je izposodil originalni rokopis *Chronica Baioariorum* freisinškega zgodovinarja Veita Arnpeckha († 1495) in ga ni več vrnil (clm. 2230). Šele po Aventinovi smrti leta 1536 so našli pogrešano knjigo skupaj s še enim freisinškim rokopisom (clm. 13084).

Humanistični filolog Beatus Rhenanus († 1547) je leta 1530 odkril Otfridovo starovisokonemško *Evangeljsko harmonijo* in objavil več njenih delov v svoji knjigi *Rerum Germanicarum libri tres*, ki so jo tiskali v Baslu leta 1532.

Leta 1551 je dunajski profesor medicine Wolfgang Lazius med svojim obiskovanjem knjižnic po južni Nemčiji prišel tudi v Freising, da bi preučil Otfridov rokopis. Zelo verjetno je ob tej priložnosti dobil v dar ali pa preprosto odnesel Notkerjevo Knjigo obrazcev, v kateri je v starovisokonemškem jeziku zapisan psalm 138. V svoji knjigi *De gentium aliquot migrationibus*, ki je izšla leta 1551 v Baslu, je ponatisnil psalm 138. Freisinški rokopis je danes z vso njegovo knjižno zapuščino v

avstrijski Narodni knjižnici na Dunaju (Ms. 1609).

Po freisinškem kodeksu iz časa okrog 900 (clm. 6437) je Jacobus Micyllus izdal priročnik mitologije *Fabulae* rimskega bibliotekarja Gaja Julija Higina († 17 po Kristusu).

Izborni humanist in profesor Joachim Camerarius († 1574) je dal leta 1545 natisniti Plavtove Komedije. Pri svojem delu je uporabljal tudi rokopis iz poznega 10. stoletja, ki ga danes hranijo v Heidelbergu (Pal. 1613 C). Njegov freisinški izvor izdaja zabeležka o lastniku iz 12. stoletja, ki je vidna na prvi strani. Ta kodeks je sicer poznal že kardinal Nikolaj Cusanus († 1464), ki je lastnoročno pribeležil: »*In Frisinga XI comedie Plauti*«.

Baročni knezoškof Johann Franz Eckher

Veliki mecen knjižnice je bil knezoškof Johann Franz Eckher (1695–1727). O njem piše benediktinec Carl Meichelbeck leta 1724 v svojem spisu *Kurtzen Freysingischen Chronica, oder Historia*: »*Ni bilo neznano, da je njegova knežja milost opremila knjižnico z najlepšimi knjigami*.«

Že kot stolni dekan je leta 1687 naročil patroma Anakletu Reiffenstülu in Franzu Muttnerju iz freisinške frančiškanske visoke šole, naj preuredita knjižnico, opremita knjige s signaturami in sestavita katalog. Patra sta ves knjižni fond razdelila na 17 strokovnih skupin in jih označila z velikimi črkami. Mnogi, v belo usnje vezani folianti imajo še danes stare signaturne znake na hrbtu in ekslibris stolnega kapitlja na notranji strani platnic. Sad njunega dela sta dva rokopisna kataloga (Cbm. Cat. 8a in Arhiv nadškofije München in Freising: Heck. 258). V inkunabuli, ki je bila poprej last humanista dr. Sigmunda Scheuflerja, je nalepljen latinski zapis o preureditvi knjižnice (Freising, stolna knjižnica, Sign. J 110).

Leta 1696 je dal knezoškof Eckher na novo zvezati in urediti tudi knjižni fond škofovske dvorne knjižnice. Skrbno negovani zvezki imajo Eckherjev grb kot supralibros in kot ekslibris. Cerkveni knez je svojo zajetno zasebno knjižnico prav tako zapustil škofovski knjižnici.

Na potovanju po nemških knjižnicah leta 1717 sta benediktinca in brata Bernhard in Hieronymus Pez iz samostana Melk obiskala tudi samostan Weihestephan in Neustift pri Freisingu. Po nekaj težavah sta lahko v navzočnosti stolnega dekana Johanna Heinricha Franza iz Maxlraina uživala ob prekrasnih knjižnih zakladih stolne knjižnice. Svoje vtise z navdušenjem opisuje pater Bernhard Pez v prvem zvezku svojega dela *Thesaurus anecdotorum novissimus*, ki so ga leta 1721 natisnili v Augsburgu in Gradcu.

Znanstveno izobraženi profesorji freisinškega benediktinskega liceja, ki ga je bil ustanovil knezoškof Eckher, so z izkušenim očesom nadzirali nabavo knjig za knjižnico. Profesor pater Anselm Desing je leta 1757 sestavil seznam najznamenitejših rokopisov (Cbm. Cat. 8).

Ko je Frobenius Forster, opat iz St. Emmerama, leta 1777 pripravljal izdajo del Alkuina († 804), znanega učenjaka na cesarskem dvoru Karla Velikega, je pri tem uporabljal tudi rokopise iz Freisinga (clm. 28140, clm. 6407).

Baročna biblioteka dvorana

Od 15. stoletja naprej je bila stolna knjižnica nameščena v južnem krilu stolnega križnega hodnika nad nekdanjo šolo. Računi po letu 1457 dokazujejo, da so mizarji

izdelovali za knjižnico pulte, omare in klopi. Ključavničarji so dobavili skupaj 269 verig, na katere so pritrdili najdragocenejše knjige, da bi jih tako obvarovali pred krajo.

Ko so leta 1730 v bibliotечnem prostoru bile opazne večje poškodbe, sta se stolni kapitelj in takratni knezoškof Johann Theodor von Bayern (1727–1763) odločila za popolno obnovo. Hkrati so še sklenili, da združijo knjižnico stolnega kapitlja s škofovsko. Dogovorili so se celo, da ustanovijo »splošno knjižnico«, ki naj bi bila javna (»publique«) za vse ljudstvo. Tako je freisinška Stolna knjižnica postala prva javno dostopna knjižnica v katoliški Bavarski. Škofovsko dvorno knjižnico so prenesli v novo bibliotечno dvorano leta 1741. Da bi pomnožili število knjig, so zaprosili mestno in škofijsko duhovščino, naj prispeva knjige.

Nova dvorana za knjižnico je nastala v letih 1732–1734, in sicer po vzoru takratnih samostanskih knjižnic. Zasnoval jo je dvorni arhitekt iz Landshuta Johann Lorenz Hirschstötter. Snopi luči, ki prihajajo skozi visoka okna obeh podolžnih sten, dajejo prostoru neko čarobno svetlobo. Če pogledamo skozi okna na južni strani, bo naš pogled pri južnem vremenu splaval preko šiirne ravnine vse tja do alpskih vršacev.

Lesene knjižne police, ki jih je izdelal freisinški mizar Johann Aichorn, se ob štirih stenah vzpenjajo skoraj do stropa. Police so bele in zlate barve z belimi hrbti baročnih foliantov tvorijo skladno enoto. Galerija z ograjo poteka krog in krog in deli prostor v dve nadstropji. Nanjo pridemo skozi izbočeni portal na sprednji steni.

Sijajni štukaturni strop je izdelal Tomaž Glasl. Med viticami sedijo zali puti, ki nosijo ščite. Poseben prostor so predvideli za stropno sliko, vendar je niso nikoli naslikali. Nad stopniščem se med dvema bavarskima levoma bohota štukasti grb knezoškofijskega naročnika. Na nasprotni strani je grb stolnega kapitlja, Marija na polmeseču z Detetom Jezuškom v naročju. Na obeh grbih je še enkrat nazorno poudarjeno, da morata knjižnici škofa in stolnega kapitlja v tej prekrasni baročni dvorani tvoriti enoto.

Sredi dvorane se dviga klasicistična podoba antičnega boga Apolona, ki z liro v roki kot zaščitnik muz in lepih umetnosti bedi nad knjižnimi zakladi.

Propad stare Stolne knjižnice

Le nekaj desetletij je lahko knjižnica blestela v svojem baročnem sijaju, kajti leta 1802 je kot posledica napoleonskih vojn prišla sekularizacija tudi nad freisinško knezoškofijo. Freisinška škofija in stolna ustanova sta bili ukinjeni. Posvetna zemljiška posestva so bila izgubljena. Dragocene umetnine so bile razlašćene, razprodane na dražbi ali odpeljane v München. Kleriki so morali zapustiti Stolni grič.

Že novembra 1802 je načelnik knežje Dvorne in narodne knjižnice v Münchnu Christoph Freiherr Aretin, ki je bil dober poznavalec starih knjig, ukazal zapreti knjižnico in arhiv. Ostanki plomb tega dejanja so še danes vidni na enih izmed vrat. Vse rokopise in večino prvotiskov kakor tudi zgodnjih tiskanih knjig je dal prepe-ljati v München. Tam sta bibliotekarja Johann Andreas Schneller in Bernhard Joseph Docen rokopise pregledala in jih popisala.

Leto dni kasneje je Freiherr von Aretin prišel še enkrat v Freising in odpeljal v München plen, ki je obsegal 428 zvezkov iz benediktinskega samostana Weißenstephan, 630 zvezkov iz samostana premonstratencev Neustift, 176 zvezkov iz frančiškanskega samostana in še enkrat 238 zvezkov iz stolne knjižnice. V nekem

Stolna knjižnica v Freisingu (Foto: Peter Pokorn)

pismu poroča o tem: *»Nazadnje smo se odpravili v stolno knjižnico v Freisingu, potem ko sem že večje dragocenosti te knjižnice prepeljal v München leta 1802.«* Veliko število knjig, zlasti baročne foliante, je poceni odkupil neki trgovec s papirjem in jih predelal v papir. Pozneje so knjižnico še večkrat pretaknili predstavniki drugih inštitucij, tako da je na koncu ostalo le bornih 5.000 zvezkov.

Nov začetek

Iz razvalin sekularizacije je nastala nova država, kraljevina Bavarska. V konkordatu med bavarskim kraljem in papežem leta 1817 so sklenili ustanoviti novo škofijo München in Freising. Končno je 5. novembra 1821 Lothar Anselm von Gebsattel (1821–1846) lahko kot nadškof vkorakal v münchensko stolnico.

Kot nadomestilo za izgubo škofije je nekdanje škofovsko mesto Freising dobilo gimnazijo z malim semeniščem, bogoslovje in filozofsko-tehnološko visoko šolo. Leta 1826 je bavarski kralj dovolil preureditev stare stolne knjižnice in jo odprl študentom teologije. Ker pa je manjkalo veliko potrebnih knjig, so stolno knjižnico izpopolnili s preostankom knjig iz samostanov Weißenstephan in Neustift. Razen tega je bila knjižnica odvisna od darov in zapuščin škofijske duhovščine, kajti sredstev za nakupe novih knjig ni bilo. Zadnji opat samostana Weltenburg, Benedikt Werner († 1830), je zapustil Freisingu 3.257 zvezkov svoje zasebne knjižnice, ki je predvsem obsegala deželoznanstvo, zgodovino prava in glasbe. Knjižnica se je zelo povečala z znanstvenimi zapuščinami številnih freisingških visokošolskih profesorjev. Končno so freisingško Stolno knjižnico združili z münchensko škofijsko knjižnico, ki je bila ustanovljena leta 1826.

Po drugi svetovni vojni se je knjižnica zbudila iz Trnuljčinega spanja. Dr. Simon Höpfl, bibliotekar Tehnične visoke šole v Münchnu, ki je stanoval v Freisingu, se je strokovno zavzel za knjižnico. Z marljivimi pomočniki je katalogiziral in preuredil njen knjižni fond.

Ko so leta 1968 ukinili filozofsko-teološko visoko šolo, so njeno bogato knjižnico, last bavarske države, odpeljali iz Freisinga v Augsburg, kjer je predstavljala jedro nove univerzitetne knjižnice. To je za Freising pomenilo hudo izgubo, kajti stolna, semeniška in visokošolska knjižnica so se med seboj dopolnjevale. Dolgoletni vodja Stolne knjižnice, prelat dr. Sigmund Benker, skuša obstoječe vrzeli od tistega časa sem sistematično zapolniti. Poleg tega se knjižnica povečuje z novodošlimi knjigami in zapuščinami iz starih župnišč. Pomembna rokopisna in tiskana glasbena dela 18. stoletja iz bavarskih cerkva in samostanov so v Stolni knjižnici našla svojo novo domovino kot trajno izposojeni darovi.

Ker je knjižnica postajala čedalje večja, se je leta 1974 skupaj s čitalnico, katalogi in nekaterimi skladišči preselila v na novo ustanovljeni freisinški škofijski muzej. Ko je sčasoma tudi tukaj začelo zmanjkovati prostora, so v skladišče za knjige in depo za škofijski arhiv spremenili nekdanjo knezoškofijsko konjušnico na Stolnem griču. Leta 1992 se je celotna knjižnica preselila v obnovljene prostore konjušnice.

Konec leta 1995 obsega freisinška Stolna knjižnica zajetno število knjižnih enot – okrog 200.000. Je edina humanistična knjižnica med Regensburgom in Münchnom. Njena specialna področja so teologija, filozofija, bavarska deželna zgodovina, freisinško domoznanstvo, umetnostna zgodovina in literarne vede. Tako je ostala zvesta svojemu poslanstvu kot trdnjava znanja in omike od najzgodnejših začetkov pa do danes.

I z b r a n a b i b l i o g r a f i j a

Bayerische Bibliothek. Texte aus zwölf Jahrhunderten. Hrsg. v. H. Pörnbacher und B. Hubensteiner. München 1978–1990 (5 Bände).

Bayerns Kirche im Mittelalter. München 1960 (= Bayerische Staatsbibliothek. Ausstellungskataloge, 5).

S. Benker: Die Dombibliothek Freising. Diözesanbibliothek des Erzbistums München und Freising, v: *Bibliotheksforum Bayern* 18 (1990) 189–195.

S. Benker: Die Dombibliothek und ihr Barocksaal, v: Freising, *1250 Jahre Geistliche Stadt*, 412–431.

S. Benker: Mons doctus. Wissenschaft und Literatur in Freising, v: Freising, *1250 Jahre Geistliche Stadt*, 58–65.

K. Bierbrauer: *Die Ornamentik Frühkarolingischer Handschriften aus Bayern.* München 1979. (= Bayerische Akademie der Wissenschaften: Phil. – Hist. Klasse, Abhandlungen, N. F. 84).

B. Bischoff: Die Freisinger Dombibliothek, v: *Bayerland* 57 (55) 387–392.

B. Bischoff: *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken in der Karolingerzeit.* Bd. 1, Wiesbaden 1960, 58–151. Bd. 2 (1980) 211–225.

P. Blaznik: *Škofja Loka in loško gospostvo* (973–1803). Škofja Loka 1973.

Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana 1992. (= Monumenta Slovenica, 3).

J. Brummer: *Von der Dombibliothek und den Anfängen literarischen Lebens in Freising*, v: *Frisisinga* 2 (1925) 621–629.

F. Brunhölzl: *Die Freisinger Dombibliothek im Mittelalter.* Studien zu ihrer Geschichte, ihrer Bedeutung für die literarische Ueberlieferung und zu ihrer Stellung im geistigen Leben

Südbayerns bis zum Ausgang des zwölften Jahrhunderts. Neobjavljena habilitacijska naloga, München 1961.

N. Daniel: Handschriften des zehnten Jahrhunderts aus der Freisinger Dombibliothek. Studien über Schriftcharakter und Herkunft der nachkarolingischen und ottonischen Handschriften einer bayerischen Bibliothek. München 1973. (= *Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung*, 11).

Freising. *1250 Jahre Geistliche Stadt*. Ausstellung im Diözesanmuseum und in den historischen Räumen des Domberges in Freising 1989. (= Diözesanmuseum für christliche Kunst des Erzbistums München und Freising: Kataloge und Schriften, 9).

Freisinger Denkmäler. Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia. Literatur, Geschichte, Sprache, Stilart, Texte, Bibliographie. München 1968. (= *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*, 2).

G. Glauche: *Bistum Freising*. In: Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz. Bd. 4, T. 2 (1979) 617–644.

R. Goerge: *1250 Jahre Glaube und Leben im Freisinger Land*. Ausstellung zur 1250-Jahrfeier des Bistums Freising im Marstall des ehem. Prämonstratenserklusters Neustift (heute Landratsamt) Freising. Freising 1989.

J. Götsberger: Die Freisinger Itala, v: *Wissenschaftliche Festgabe*, 103–125.

G. Leidinger: Das sogenannte Evangeliarium des heiligen Korbinian, v: *Wissenschaftliche Festgabe*, 79–102.

J. Mass: Das Bistum Freising im Mittelalter. 2. Aufl. München 1988. (= *Geschichte des Erzbistums München und Freising*, 1).

A. Mitterwieser: Der Dom zu Freising und sein Zubehör zu Ausgang des Mittelalters, v: 11. *Sammelblatt des Historischen Vereins Freising* (1918) 1–98.

P. Pfister: *Leben aus dem Glauben. Das Bistum Freising*. Lingolsheim/Strassburg 1989–1992 (5 Hefte).

J. Pörnbacher: Freising's geistige Bedeutung im 8. und 9. Jahrhundert. (Die Anfänge von Domschule und Bibliothek), v: *Jahresbericht des Domgymnasiums Freising 1960/61*, 37–47.

M. Reuter: Schreibkunst und Buchmalerei in Freisinger Skriptorien, v: Freising. *1250 Jahre Geistliche Stadt*, 66–75.

E. W. Saltzwedel/S. Benker: *Geschichte des Buchdrucks in Freising*. Freising 1952.

A. Scharnagl: Die kanonistische Sammlung der Handschriften von Freising, v: *Wissenschaftliche Festgabe*, 126–146.

A. M. Scheglmann: *Geschichte der Säkularisation im rechtsrheinischen Bayern*. Bd. 3, T. 1. Regensburg 1906, 108–111.

J. Schlecht: Das angebliche Homiliar des hl. Korbinian, v: *Wissenschaftliche Festgabe*, 177–208.

K. Schottenloher: Der Freisinger Domherr und Humanist Dr. Sigismund Scheufler (1475–1522). Ein Beitrag zur Geschichte der Freisinger Dombibliothek, v: *Wissenschaftliche Festgabe*, 376–402.

Schreibkunst und Buchmalerei in Freising. In: Freising. *1250 Jahre Geistliche Stadt*, 237–261.

Wissenschaftliche Festgabe zum Zwölfhundertjährigen Jubiläum des heiligen Korbinian. Herausgegeben v. J. Schlecht. München 1924.

Avtor tega članka, magister Rudolf Goerge, je študiral na univerzah v Münchnu in Freiburgu/Br. narodopisje, starejšo germanistiko in srednjeveško zgodovino. V letih od 1972 do 1975 je v okviru nemške raziskovalne skupnosti v bavarski Narodni knjižnici v Münchnu preučeval tiskane edicije iz 16. stoletja. Od 1976 do 1989 je deloval kot bibliotekar v freisingški Stolni knjižnici. Od leta 1990 poklicno skrbi za domoznanstvo in kulturo v freisingškem okrožju.

*

Iz nemščine prevedel Jože Lebar.

VON BÜCHERN, SCHREIBERN UND GELEHRTEN
Ein Beitrag zur Geschichte der Dombibliothek Freising

Das genaue Gründungsdatum der Dombibliothek auf dem Domberg zu Freising ist zwar unbekannt, aber wir können wohl annehmen, dass 739 bei der Errichtung des Bistums Freising durch den heiligen Bonifatius auch eine Bibliothek, ein »Scriptorium« und eine Schule ins Leben gerufen wurden. Hier wurden aber auch Bücher aufbewahrt, die älter als das Bistum waren (alt- und neutestamentliche Bibelfragmente des 5. bis 7. Jahrhunderts, frühmittelalterliche Evangeliare, Homiliare).

Die eigentliche Blüte der Bibliothek begann zur Zeit des gebildeten Bischofs Arbo (764–784), der selbst auch zur Feder griff. Er liess viele alte Texte beschaffen und abschreiben. Unter seiner Leitung entwickelte sich eine eigene Freisinger Schriftradition. Seine Nachfolger, viele unter ihnen waren hochgebildet und belesen, vermehrten im Laufe der Jahre den Buchbestand (antike Autoren, Schulbücher, Bibelkommentare, philosophische und nicht zuletzt liturgische Bücher...). Zur gleichen Zeit beginnt die wunderbare Freisinger Buchmalerei und Schreibkunst; die gebildeten Kleriker verfassen Texte in althochdeutscher Sprache, musiktheoretische Werke, kirchenrechtliche Schriften, geistliche Spiele. Unter den Handschriften ist ein Sammelband von Bischof Abraham (957–994) zu nennen, der die für die Slawistik ausserordentlich wichtigen »Freisinger Denkmäler« enthält.

Im Laufe der Jahrhunderte wurde die Bibliothek des öfteren neu geordnet, erlebte Verwahrlosungen und wurde seitens hoher kirchlicher Würdenträger und anderer Gönner immer wieder bereichert. Einige Zeit war sie in die Bibliothek des Domkapitels und die des Bischofs geteilt und dann wieder vereint. Eine besondere Rolle kam ihr in der Zeit des Humanismus zu, da sie viele Schriften antiker Autoren enthielt.

Bei der Neuordnung der Bibliothek unter Bischof Eckher (1695–1727) wurden die Bücher in Fachgruppen aufgeteilt. Im gleichen 18. Jahrhundert wurde der Bibliotheksraum neugestaltet und öffentlich zugänglich gemacht. Nach wenigen Jahrzehnten, mit der Säkularisation 1802, erlebte die alte Bibliothek ihren Untergang. Die sämtlichen Handschriften und die meisten Inkunabeln und Frühdrucke wurden nach München überführt, Unmengen von Büchern eingestampft. Der Buchbestand sank auf 5.000 Einheiten.

Im Königreich Bayern wurde die Bibliothek neu ausgebaut und mit Büchern aus Klöstern und Pfarreien sowie aus Nachlässen des Diözesanklerus bereichert. Nach dem zweiten Weltkrieg wachte die Bibliothek aus den Dornröschenschlaf auf. Viele Verdienste dafür haben Dr. Höpfl, der Bibliothekar der Technischen Hochschule München, und Dr. Benker, der langjährige Leiter der Dombibliothek. 1992 konnte die gesamte Bibliothek in die renovierten Räume des ehemaligen bischöflichen Marstalls umziehen.

Ende 1995 umfasste die Freisinger Dombibliothek rund 200.000 Bände. Ihre Spezialgebiete sind vor allem Theologie, Philosophie, bayerische Landesgeschichte, Freisinger Heimatgeschichte, Kunstgeschichte und Literaturwissenschaften.